

Biserica Ortodoxă Română și începuturile mișcării năzărinene la români

The Romanian Orthodox Church and the beginnings of the Nazarinean move in Romania

*Mircea Măran și Aleksandra Đurić-Milovanović,
Vârsac, Serbia*

Abstract

This paper presents some aspects of the Romanian interfaith relations at the district of Pančevo in the last decades of the nineteenth century and early twentieth century. The main focus of the paper is the religious landscape in the locality Satu Nou, where there were several important events for the church history including the separation of the Romanian Orthodox church and the Serbian Orthodoxo Church (1872) as well as the appearance the Nazarene movement among Romanians. As a result of complex socio-political and confessional situation in Satu Nou, the Nazarene movement spread rapidly among Romanians. The Romanian Orthodox parish in Satu Nou was founded in 1872 encountered inner difficultes, which has facilitated the emergence of neo-Protestant movements. On the other hand, attempts to convert Orthodox believers in this village and other villages with Romanian population to Greek Catholicism failed, despite the persistent attempts of some individuals from the local intelligentsia.

Keywords: Orthodox, Nazarenes, Greek Catholics, interfaith relations, church

Introducere

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă perioada în care biserica ortodoxă română din Banat se constituie ca unul din elementele fundamentale ale mișcării naționale românești, cu o influență decisivă asupra închegării și consolidării definitive a identității naționale la această populație. În urma obținerii independenței și a formării Mitropoliei Ortodoxe Române, biserica va reuși ca în deceniile următoare să se impună

ca unul din factorii principali în lupta pentru emanciparea națională și culturală a românilor de pe teritoriul monarhiei dualiste, participând activ în mai toate acțiunile cu caracter cultural, școlar, dar și politic și economic pe care îl desfășoară populația românească.

Formarea episcopiiilor și a protopopiatelor ortodoxe române (1865), în urma ieșirii din cadrul Patriarhiei sârbești de la Sremski Karlovci și, în cadrul lor, a parohiilor ortodoxe române în localitățile omogene din punct de vedere etnic, iar mai târziu și despărțirea în localitățile mixte sârbo-române, începută în 1872, vor reprezenta momentele cruciale în consolidarea bisericii ortodoxe române în toate ținuturile de pe teritoriul austro-ungar în care trăiau românii. Ascensiunea Bisericii Ortodoxe Române a fost, pe de altă parte, urmată și de numeroase probleme întâmpinate de ierarhi, cler și credincioși, apărute ca urmare a contradicțiilor și conflictelor sociale, economice, politice, naționale, dar și particulare (individuale) de care a fost cuprinsă societatea austro-ungară în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

Protopopiatul Ortodox Român al Panciovei, găsit în extrema sud-vestică a spațiului etnic românesc (azi în Banatul sârbesc), înființat în 1865 în cadrul Eparhiei Caransebeșului¹, a manifestat încă de la bun început anumite particularități prin care acest spațiu se deosebea într-o oarecare măsură de alte ținuturi locuite de români. Reprezentând dintotdeauna un spațiu multietnic și multiconfesional, găsit într-o zonă de la marginea arealului etnic românesc și unde românii erau din punct de vedere numeric inferiori față de coreligionarii sârbi, ținutul Panciovei reprezenta un teritoriu în care se desfășura cu rapiditate asimilarea românilor în numeroase localități mixte, iar acolo unde asimilarea încă nu a început, se simțea o puternică influență a limbii, culturii, obiceiurilor și mentalității poporului sârb asupra românilor.

Procesul de separare bisericească s-a desfășurat cu succes în localitățile omogene din punct de vedere etnic, iar în localitățile mixte începe în anul 1872, noile parohii ortodoxe române fiind și ele atașate Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei. În ceea ce privesc parohiile din localitățile mixte, este vorba despre parohiile ortodoxe române din Satu Nou, Doloave, Deliblata, Alibunar, Cuvin, Maramorac, cărora li s-au alăturat la sfârșitul secolului și cele din Omolița, Panciova și Dobrița. Relațiile interconfesionale în aceste localități nu s-au limitat însă doar la

¹ Mircea Măran, *Biserica din Vladimirovaț*, Editura Episcopiei, Caransebeș - Editura Fundației, Novi Sad, p. 29-31

separarea bisericească între sârbii și românii ortodocși. Când este vorba despre etnicii români, în această perioadă se poate constata și o propagandă vie a bisericii greco-catolice (unite), care în urma înființării episcopiei cu sediul la Lugoj devine din ce în ce mai prezentă, ce e drept prin acțiuni individuale, nu prin convertiri masive, în viața confesională a românilor din zonă. Un impact mult mai puternic l-a avut apariția confesiunilor neo-protestante, în primul rând a celei năzărinene, care va influența puternic viața confesională nu numai a românilor din împrejurimile Panciovei, ci mult mai larg.

Confesiunea năzărineană a apărut la românii de pe întregul spațiu etnic românesc pentru prima dată în localitatea Satu Nou (azi Banatsko Novo Selo) de lângă Panciova, fiind atestată în documentele emise de Biserica Ortodoxă Română deja la începutul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea. Această localitate, o comună puternică româno-sârbă, va intra în istoria confesională a poporului român nu numai prin faptul că a reprezentat sediul unui protopopiat ortodox român (al Panciovei), ci și din cauză că aici a luat naștere prima comunitate de năzărineni români, de unde aceștia s-au răspândit pe întregul spațiu etnic românesc. Mai târziu, în primele decenii ale secolului al XX-lea, aici va lua naștere și o puternică comunitate de adventiști, a cărei influență se va simți în perioada interbelică pe întregul spațiu al regatului iugoslav.

Care ar fi cauzele acestei realități confesionale atât de pestrițe și de specifice într-o localitate devenită sediu al unui protopopiat ortodox? Răspunsul trebuie căutat în contradicțiile societății din Satu Nou, atât de ordin economic, cât și politic și cultural, în mentalitatea specifică a locuitorilor săi, dar și ca influență a unor indivizi a căror activitate a contribuit la diversificarea confesională a credincioșilor aparținând ambelor etnii: și a sârbilor, și a românilor.

Acțiunea greco-catolică la Satu Nou

Un rol destructiv pentru biserica ortodoxă l-a jucat, se pare, capelanul Trifon Militariu, care ani în șir a fost implicat în numeroase scandaluri, conflicte, procese și astfel a subminat bazele încă fragile ale parohiei ortodoxe române din Satu Nou, înființată în anul 1872 ca urmare a despărțirii de coreligionarii sârbi. Despre implicarea lui Militariu în numeroase afaceri scandaloase ne informează o serie de documente păstrate în arhiva protopresbiteratului ortodox român din Satu Nou, dar și presa contemporană, care dezvăluie o seamă de probleme cu care se confrunta tânăra parohie ortodoxă română din această localitate chiar în anii în care

mișcarea năzărineană a luat avânt pe un spațiu foarte larg al monarhiei dualiste, incluzând și populația sârbă și germană din zona Panciovei. Neputința Consistoriului eparhial de la Caransebeș și a altor foruri înalte bisericești de a-l pedepsi pe capelanul problematic și de a-l constrânge de a se comporta cuviincios, atât cu enoriașii săi, cât și cu alți concetățeni, ba și cu superiorii săi, a contribuit la escalarea nemulțumirii față de biserica ortodoxă română. Dintr-un act din anul 1888, care reprezintă de fapt o scrisoare trimisă de episcopul Ilie Zaietu episcopului din Caransebeș, aflăm că „mai mulți oameni de-ai noștri, văzând că Consistoriul din Caransebeș nu poate face ordine, voiesc să treacă la unire și să meargă în deputație la Blaj, căci la o biserică unde e capelanul Trifu Militari preot, ei nu pot să mai steie”². Episcopul propune ca, până nu se rezolvă problema cu acest capelan, „să vă îndurați a trimite pe Prea. On. Domn. Protopresbiter aci să funcționeze și să steie în Satul Nou până va face pace și va pune trebile iarăși în rând”³.

La Satu Nou propaganda greco-catolică a primit în intensitate în urma înființării Episcopiei unite de la Lugoj. Nu au fost însă consemnate convertiri la greco-catolicism, dar pericolul mereu persista. Ideea era susținută și promovată de notarul comunal Lazăr Roșculeț, iar pentru a nu permite creșterea numărului intelectualilor greco-catolici, care ar putea influența asupra creșterii interesului românilor ortodocși de a trece la unie, a fost respinsă candidatura lui Ion Pop Reteganul la postul de învățător comunal. Cunoscutul folclorist ardelean, de confesiune greco-catolică, se pare că nici nu a venit la Satu Nou, cu toate că inițial a fost ales la acest post, dar confesiunea sa reprezenta un pericol pentru biserica ortodoxă din această localitate. Totuși, este cunoscut faptul că Ion Pop Reteganul întreținea relații de colaborare cu învățătorul Petru Stoica, care în iunie 1886 a publicat la Satu Nou primul număr al revistei *Convorbiri pedagogice*, Reteganul devenind redactorul acestei publicații⁴. *Convorbiri pedagogice* a apărut până în decembrie 1888.

În anul 1888 este consemnată o puternică ofensivă greco-catolică la Satu Nou, prin intermediul notarului Roșculeț și a „consoților săi” Balnojan și „docinetele Roșculeț”⁵, în care îl recunoaștem pe învățătorul Procopiu

² Arhiva Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei, Satu Nou, Scrisoarea lui Ilie Zaietu către episcopul Ioan Popasu, 8 iunie 1888, document nenumărat

³ *Ibidem*. În acel moment, protopopul își avea domiciliul la Uzdin.

⁴ Ion Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul – viața și activitatea, cu o prefață de Ion Agârbiceanu*, București, 1965, p. 74.

⁵ A.P.S.N., Scrisoarea lui Trifon Miclea către Consistoriul diecezan din Caransebeș, 1888

Roșculeț, fratele notarului. În ceea ce îl privește pe Balnojan, la Satu Nou fiind mai multe familii cu acest nume, nu știm despre cine concret este vorba, dar este posibil să fie chiar Ioan Balnojan, care preluând mai târziu confesiunea năzărineană, va realiza prima traducere în limba română a „Harfei Sionului”. Aceasta se întâmpla în toiul pregătirii protopopului de a publica „suspensiunea lui Militariu”⁶. Ofensiva greco-catolică a avut loc în momentele în care episcopul Popasu era absent din Caransebeș, iar protopopul Trifon Miclea se pregătea și el să meargă la congresul mitropolitan de la Sibiu⁷. Propaganda greco-catolică a cuprins și parohiile ortodoxe române din Petrovasâla și Seleuș. Filaret Musta, căruia episcopul i-a încredințat administrarea episcopiei în absența sa, îl atenționează pe protopopul Miclea să fie precaut și înaintea plecării sale la congres să-i însărcineze pe preoți să nu permită ca situația să fie scăpată de sub control, iar dacă este nevoie, „în cazul dacă vei observa că într-adevăr voiește Roșculeț și consoții săi a face răscoboală pe timpul absentării la Congres a Prea. Onorat D-Tale, vei face mai bine dacă vei rămâne acasă, ca să priveghezi”⁸.

În curând s-a dovedit eșecul acțiunii greco-catolice atât la Satu Nou, cât și în celălalte parohii care aparțineau protopopiatului Panciovei. Mișcarea năzărineană, în schimb, a luat avânt.

„Cine este acel Militariu?!”

Capelanul Militariu, „care nu se teme nici de D-Zeu, nici de oameni, nici de stăpânire”⁹, este văzut de intelectualitatea locală ca unul din vinovații principali pentru răspândirea confesiunii năzărinene în această localitate, cu toate că, personal, era și dânsul adversar categoric al acestora, încercând chiar la o înmormântare să se răfuiească fizic cu ei, fapt pentru care a fost amendat de autoritățile judecătorești de la Panciova cu 28 fl¹⁰. Iată cum este descris de către învățătorul Petru Stoica rolul acestui capelan la încurajarea confesiunii năzărinene, în scrisoarea adresată episcopului Ioan Popasu: „E mare și numărul nazarenilor în Satul-Nou, la care e cauza singur părintele

⁶ *Ibidem*

⁷ A.P.S.N., nr. 922 B/1888, Scrisoarea protosinghelului Filaret Musta către Trifon Miclea, protopopul Panciovei, din 27 septembrie 1888

⁸ *Ibidem*

⁹ A.P.S.N., Protocol luat în Doloave la Oficiul Protop. al Panciovei în ziua de 11 aprilie 1886

¹⁰ A.P.S.N. Scrisoarea trimisă de episcopului B.O.R. din Satu Nou lui Ioan Popasu, 14 mai 1887, p. 4

Trifon Militariu, care tractează brusc cu creștinii aceea ce nu-l urmează orbiș în sfaturile lui diabolice”¹¹. Dezamăgirea în slujitorul bisericii era atât de mare, încât tendința de a se trece la alte confesiuni devenea din ce în ce mai prezentă, ceea ce a fost transmis de credincioșii ortodocși de la Satu Nou și episcopului însăși: „Onorate domnule Episcop și Venerabile Consistoriu, prin această plângere care în numele fraților noștri pașnic rugăm cu capetele plecate până la negru pământ ce să mai facem cu acest capelan, că ne vine să nu ne mai apropiem de sfânta Biserică și să nu ne mai aducem aminte de ea că avem și noi biserică, dar gândindu-ne și noi 7000 de suflete române că mai cu cale a se pedepsi unu capelanu ca acesta decât a ne lăsa și a năpusti noi sfânta Biserică și și de lege a ne părăsi pentru un capelan ca acesta”¹².

Răspândirea confesiunii năzărinene i-a alertat și pe intelectualii ortodocși din localitățile învecinate, care erau conștienți că principalul centru din care se extinde noua confesiune este chiar localitatea Satu Nou. După părerea învățătorului Teodor Petrișor din Alibunar, om de cultură, publicist și pedagog consacrat, una din cauzele principale ale problemelor cu care se confrunta parohia ortodoxă română și însăși confesiunea ortodoxă la Satu Nou îl reprezintă „neglijarea religiunii” și inexistența unui catihet la școala comunală din loc¹³. Petrișor se întreabă: „Și cine va putea zice, că neglijarea religiunii nu contribuie foarte mult la propagarea nazarenismului – această avangardă a socialismului, care se răspândește atât de îngrozitoriu?”, constatând în final următoarele: „Comuna Satul Nou ca parohie românească are o biserică de model, care își acopere trebuințele sale decorative din cele 165 jughere (lanțe) catastrale de pământ, care aduc un venit anual de cca. 4000 florini. Ce a făcut biserica română din Satul Nou din acest venit frumos pentru creșterea religioasă-morală? Absolut nimic!” Rezolvarea problemei ar fi, după părerea lui Petrișor, în deschiderea unui post de diacon-catihet „care să aibă misiunea a propune metodice religiunea în toate clasele școlii populare și a celei de stat, să servească în biserică întotdeauna ca diacon și totdeauna când sunt adunați la serviciul divin credincioșii în număr suficient să țină predici, să lumineze poporul și astfel

¹¹ A.P.S.N. *Rugarea învățătorului Petru Stoica din Satu Nou pentru pedepsirea grabnică a mai multor fapte scandaloase comise de D. capelan Trifon Militariu din Satul Nou*, 21 august 1886

¹² A.P.S.N. Scrisoarea trimisă de episcopii B.O.R. din Satu Nou lui Ioan Popasu, 14 mai 1887

¹³ *Foaia diecezană*, nr. 26/1894, p. 4

să dezvolte simțul religios”¹⁴. Aceasta se va impune ca necesitate și altor „comune mari și bogate, precum e Uzdinul, Petrovasela, Nicolințul etc.”¹⁵

Situația din Satu Nou s-a agravat și ca urmare a anumitor abuzuri în administrarea parohiei, prin faptul că la un moment dat au existat două comitete parohiale, unul susținut de capelanul problematic, iar celălalt ales conform regulamentului și alcătuit din adversarii capelanului. Au fost descoperite și numeroase iregularități în ceea ce privesc afacerile financiare ale comitetului parohial. Apogeul acestei stări neobișnuite din parohia Satu Nou l-a reprezentat refuzul lui Trifon Militariu de a-l primi în biserică pe protopopul Trifon Miclea, care a venit cu decizia de a-l suspenda din post. Despre acest gest al capelanului a scris și presa contemporană¹⁶.

După mai mulți ani de scandaluri de proporții și de plângeri și denunțuri din partea consătenilor săi, Consistoriul diecezan din Caransebeș a adus la 4 noiembrie 1889 în sfârșit decizia de a-l suspenda pe capelanul Trifon Militariu „pentru nesupunerea lui față de superiorii săi și autoritățile lui bisericești, cât și pentru necorectitățile comise în trecut”¹⁷ pe termen de o lună, timp care trebuia să-l petreacă la Caransebeș sub supravegherea superiorilor săi. Totodată este invitat și protopopul Trifon Miclea la Caransebeș, pentru a primi de la episcop îndrumările necesare „spre a se readuce și stabili în numita comună bisericească Satul Nou bunăînțelegerea, liniștea și pacea”¹⁸.

Ce e drept, Trifon Militariu a fost un cadru preoțesc foarte bine pregătit și competent din aspect teologic. Bursier al fundației lui Andrei Mocioni¹⁹, în anii studenției deținea funcția de bibliotecar al Societății de lectură a Junimei clericale din Caransebeș (1872)²⁰. Publică câteva foiletoane în presa contemporană, printre care *Observări critice de Trifon Militariu, asupra opului compus de cuviosul părinte ierodiacon Simeon Popescu și intitulată “Pneuma in Nicoeno-Constantinopolitanum”*²¹, recenzia *Ciril, Metodie și adevărul ortodoxiei*²² ș.a., prezența sa pe paginile gazetelor în limba română din Monarhia dualistă fiind atestată încă în 1875, când într-un articol destul de vast atacă într-un mod foarte îndrăzneț, am

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Telegraful român*, Sibiu, nr. 75/1888, p. 301

¹⁷ A.P.S.N., nr. 1010 B ex 1889

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Albina*, nr. 107/1868

²⁰ *Albina*, nr. 83/1872

²¹ *Biserica și școala*, Arad, nr.41/1881, p. 326; nr. 15/1882, p.157; nr.14/1882, p.141

²² *Foaia diecezană*, Caransebeș, începând cu nr. 47 din 1889 și până la nr. 6 din 1890.

zice chiar și dur, redacția *Albinei* și pe redactorul Vincențiu Babeș personal²³. Redacția, la rândul ei, surprinsă de îndrăzneala și de atitudinea capelanului, prezintă cititorilor săi caracterul acestuia și numeroase alte detalii de la începutul carierei sale preoțești, într-un articol intitulat *Cine este acel Militariu?!*²⁴

O personalitate controversată, mereu pregătită de a intra în conflict cu cei din jurul său, fără ”peri pe limbă”, Trifon Militariu a contribuit, evident, la îndepărtarea numeroșilor enoriași din Satu Nou de la confesiunea ortodoxă și la apropierea lor de mișcarea năzărineană. A fost numit de paroh la Satu Nou în anul 1890²⁵, iar în anul 1894 se stinge din viață, la vârsta de doar 44 de ani²⁶.

După moartea lui Trifon Militariu, la Satu Nou este transferat de la Uzdin protopopul Trifon Miclea, această localitate devenind astfel sediul Protopopului Ortodox Român al Panciovei, ceea ce va contribui la consolidarea confesiunii ortodoxe în localitate și la îmbunătățirea relațiilor interconfesionale. Oricum, confesiunea năzărineană deja a prins rădăcini printre locuitori, răspândindu-se cu rapiditate și în alte localități.

Mișcarea năzărineană

Mișcarea năzărineană a apărut însă la Satu Nou înainte de alegerea lui Trifon Militariu la postul de capelan pe lângă tatăl său, parohul Pavel Militariu. Se pare că aceasta a prins rădăcini printre românii din această localitate în anul 1872 (de când datează primele documente în care se amintește această confesiune printre români, nu numai la Satu Nou, ci pe întreg spațiul etnic românesc) sau, eventual, cu câțiva ani mai înainte.

Primele informații despre răspândirea confesiunii năzărinene la români apar în anul amintit în gazeta *Albina*, chiar înainte de despărțirea bisericească de la Satu Nou și formarea parohiei ortodoxe române în această localitate²⁷. Autorul anonim al articolului, evident locuitor al acestui sat, susține că „nazarenismul este lepra ce începe a se răspândi pe la noi” care „tulbură întreaga românie de aicea și deja căzură câteva suflete române victimă învățaturii antichristiane”²⁸. Noua confesiune a fost răspândită de

²³ *Federațiunea*, Budapesta, nr. 41-42/1875, p. 127-128

²⁴ *Albina*, nr. 39/1875, p. 4

²⁵ *Foaia diecezană*, nr. 3/1890, p.6

²⁶ *Foaia diecezană*, nr. 20/1894

²⁷ *Albina*, nr. 37, 7/19 mai 1872, p. 4

²⁸ *Ibidem*

germanii din satul vecin Franzfeld²⁹, „care fac propaganda în Banat sub masca de lucrători de orologiu, toți credincioși de-ai lui Martin Luter”. De fapt, la Franzfeld au fost cunoscute și anterior anumite mișcări religioase care au rămas consemnate în izvoarele scrise. Este cunoscut, astfel, cazul unui oarecare Kühfuss, care în 1810 a înființat o sectă, fapt care a alertat atât autoritățile bisericii romano-catolice, cât și pe reprezentanții autorităților civile.³⁰

În situația în care Granița Militară încă nu a fost desființată, influența germanilor din Franzfeld se simțea și din cauza că cele două localități aparțineau aceleași companii din cadrul Regimentului de graniță Germano-Bănățean nr. 12, cu sediul la Panciova. Dizolvarea Graniței a început chiar în acest an (1872), în care va avea loc și separarea bisericească dintre români și sârbi la Satu Nou și apariția noii confesiuni printre români. Se pare că preotul Pavel Militariu a încercat să se opună răspândirii confesiunii năzărinene, primind sprijin și de la primarul comunal Matei Ortopan, care a stabilit „printr-o deciziune comunală un salariu bunishor pentru susținerea preotului nostru și așa stolele au scăzut”. Prin urmare, se poate observa că una din principalele cauze ale apariției năzărenismului îl reprezentau stolele bisericești pe care credincioșii ortodocși trebuiau să le plătească pentru întreținerea preotului. Rezultatul acestei acțiuni a fost la început pozitiv, astfel că „unii dintre cei rătăciți au revenit pe calea adevărului, a adevărului învățaturii lui Cristos și astfel sperăm că nu se vor mai afla creștini slabi de credință care să treacă la nebunii de Nazareneni”³¹. Pentru puțin timp însă, pentru că în urma despărțirii bisericești de la Satu Nou, noua confesiune continuă se prindă rădăcini. După despărțirea bisericească, autoritățile bisericii ortodoxe române au fost informate despre răspândirea confesiunii năzărinene de către preotul Pavel Militariu, care într-o scrisoare din 16 noiembrie 1872, adresată episcopului Ioan Popasu, cere în numele comitetului parohial „stârpirea sectei numite Nasarineni, încuibată în comuna noastră”³². Primii năzărineni români întrețineau legături cu redacția *Albinei* din Budapesta, care a reușit „acum câțiva ani” să obțină de la „vreo trei dintre capii lor, anume din Timișoara și Satul Nou”³³, informații despre această confesiune încă puțin cunoscută în acele momente dar, prin decesul acestora, legătura dintre gazetă și năzărineni s-a întrerupt.

²⁹ Azi Kačarevo

³⁰ *Dnevnik pančevačkog samostana*, Istorijski arhiv u Pančevu, Pančevo, 2005, p. 73

³¹ *Albina*, articolul amintit anterior

³² A.P.S.N., nr. 7/1872

³³ *Albina*, nr. 4-5/1876, p.

Totuși, redacția *Albinei* avea informația (în anul 1876, an în care a fost publicat acest articol) că „numărul românilor nazarineni, numai în Banat, numai bunul D-Zeu știe prin ce mijloace sporitu, se urcă la mii”³⁴.

Trebuie observat că, spre deosebire de alte surse, în special de cele provenind de la biserica ortodoxă română, *Albina* dovedește o oarecare toleranță față de acești *sectari*, „pentru că nu putem să nu ne interesăm de români, măcar de care religione să fie ei”³⁵. Pentru cunoașterea începutului mișcării năzărinene la români suntem într-adevăr nevoiți să ne folosim doar de surse deosebit de ostile acesei confesiuni, în special de cele provenite din arhivele bisericii ortodoxe române sau din articolele publicate în presa contemporană, semnate de autori care erau adversari categorici ai năzărinenilor, dar și de actele emise de autoritățile de stat, la fel ostile acestor neo-protestanți, în special din motivul că refuzau serviciul militar. De aceea, în lipsa surselor emise de năzărineni, care nu purtau procese verbale și nu publicau articole prin ziare, pentru păstrarea obiectivității și a adevărului istoric, este necesară o deosebită prudență în critica internă a izvoarelor documentare care se referă la această confesiune.

Un fapt este cert: noua confesiune a apărut printre românii din Satu Nou fiind preluată de la germanii din Franzfeld și, posibil, de la năzărinenii sârbi, cazuri individuale de convertire existând încă în perioadele anterioare anului 1872. Din unele surse putem deduce că primele cazuri de convertire la noua confesiune ar fi avut loc „prin anii 1860-70”³⁶, românii din Satu Nou preluând-o „parte de la sârbii din apropiere, parte de la germanii din Franzfeld, unde baptismul (năzărenismul – MM) făcea ravagii supărătoare”³⁷.

Din Satu Nou, năzărenismul s-a răspândit printre românii din alte localități aparținând protopopiatului Panciovei, în special la Sân-Mihai (azi Locve), unde a fost preluat mai întâi de un fierar supranumit *Pengheș* și unde deja la începutul secolului al XX-lea număra câteva sute de credincioși³⁸. În toate aceste localități (Deliblata, Doloave, Satu Nou, Sân-Mihai, Petrovasâla, Uzdin, Iabuca etc.) la începutul secolului al XX-lea deja existau case de rugăciuni năzărinene³⁹. Primii năzărineni români au început

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Petru Popa, „Care sunt cauzele din care se nasc sectele religioase la poporul nostru și mijloacele necesare pentru stârpirea lor”, în: *Biserica și școala*, Arad, nr. 16/1912, p. 6-7

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Iosif Bălan, „Bibilografie”, *Foaia diecezană*, nr. 33/1906, p. 2-3

³⁹ *Răvașul*, Cluj, nr. 33-34/1906, p. 135

să se deosebească de conaționalii lor din pătura țărănească și prin faptul că deja la sfârșitul secolului al XIX-lea au renunțat într-o oarecare măsură la portul popular românesc, pentru că „năzăricușul îndată se tunde, îmbracă dolomonă vânătă, și-ți vorbește în toate limbile ce numai poate, căci dânsul nu mai e român, ci *năzăricuș*”⁴⁰. Aceasta a fost caracteristic în special în părțile Uzdinului, deci în localitățile care aparțineau protopopiatului Panciovei, pr între care și la Satu Nou.

La începutul secolului al XX-lea, Biserica Ortodoxă Română a încercat să preia noi măsuri pentru zădărnicierea extinderii mișcării năzărinene, dar și a altor confesiuni neo-protestante printre românii din ținutul Panciovei. În acești ani apar deja și alte confesiuni ne-protestante în această parte a Banatului, printre care adventiștii⁴¹, iar la Satu Nou și „o sectă nouă adusă din America”, așa-numiții *fotografiști*, mai puțin cunoscuți azi, care „nu merg la oficiul stării civile ca să lege căsătoria civilă, nici la biserică să se cunune, ci pur și simplu așa cum sunt cu toții, mire, mireasă, nănași etc. cu lumânări în mână se duc la fotograf și fotografia le servește ca act, că ei au făcut ospăț”⁴².

Printre măsurile de combatere a noilor confesiuni neo-protestante, a fost propusă înființarea școlii confesionale ortodoxe la Satu Nou, în locul celei comunale, fapt care a fost respins de autoritățile de stat, care în realizarea politicii de maghiarizare încercau să limiteze cât mai mult posibil numărul școlilor confesionale la minorități, pe care le considerau promotori periculoși ai luptei de emancipare națională, în special la sârbi și români. Sinodul eparhial din Caransebeș a dezbătut la ședința din 22 aprilie 1902 și problema înființării acestei școli, subliniind faptul că și autorităților de stat trebuie atrasă atenția asupra importanței școlilor confesionale ortodoxe în lupta împotriva mișcării năzărinene, în special la Satu Nou, „din motivul că bapismul și nazarenismul s-a încuibat în mod înspăimântător și că în contra răspândirii acestei cangrene numai școala confesională este să pună stavilă și că nu numai interese bisericești ci și interese de stat recer imperios ca aceste secte periculoase să nu inficizeze straturile societății”⁴³. Problemele răspândirii confesiunii năzărinene și a poziției elevilor aparținând acestei

⁴⁰ *Tribuna poporului*, Arad, nr. 6/1897, p. 26

⁴¹ Đurić-Milovanović A., Maran M., Sikimić B., *Rumunske verke zajednice u Banatu: prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine*, Vršac, 2011, p. 29-30

⁴² *Transilvania*, nr. 4/1914, p. 158

⁴³ *Tribuna poporului*, nr. 80/1902, p. 3

confesiuni au fost dezbătute și în ședințele adunărilor protopresbiterale ale Panciovei⁴⁴.

Cu problema răspândirii confesiunii năzărinene printre sârbi și români în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-a ocupat în special Vladimir Dimitrijević, secretarul consistorului ortodox sârb din Vârșeț, care a publicat volumul intitulat "Nazarenismul, istoria și ființa lui", mai întâi în anul 1894 în limba sârbă⁴⁵, iar în anul 1903 această lucrare a fost publicată și în limba română, în traducerea lui Iosif Bălan. De fapt, probabil că și Dimitrijević cunoștea cât de puțin limba română, fiind originar din Banatul de sud, și fiind în același timp în curent cu situația prezentă în biserica ortodoxă română în localitățile Banatului de sud, încă înainte ca volumul său să fie tradus, a publicat mai multe articole despre confesiunea năzărineană în periodicele în limba română din Banat, editate de B.O.R. - *Foaia diecezană* din Caransebeș și *Biserica și școala* din Arad. Din articolele lui Dimitrijević aflăm că traducerea în limba română a „Noii harfe a Sionului”, colecție de cântece religioase pe care le foloseau năzărinii la adunările lor, a făcut-o țăranul Ioan Balnojan din Satu Nou⁴⁶, care a fost principalul propovăduitor al acestei confesiuni printre românii din zonă, dar și printre apartenenții altor etnii⁴⁷. Această acțiune se desfășura „de aproape douăzeci de ani”⁴⁸ (deci, a început pe la sfârșitul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea), iar versiunea tipărită a apărut în anul 1895 la tipografia *Fuhrer și Zürcher* din Zürich. De fapt, manuscrisul era pregătit pentru tipar încă cu doi ani mai înainte, însă „se pare că aderenții sectei nazarene n-au aflat în Ungaria editori pentru o astfel de întreprindere stricăcioasă”⁴⁹. Au fost respinși, printre alții, și de tipografia fraților Iovanovici din Panciova, cu toate că „oferiră o sumă însemnată pentru această tipărire”. În sfârșit, „Noua harfă a Sionului” a fost tipărită în Elveția, de unde au fost expediate în Banat 1600 de exemplare, fiind vândute numai aderenților confesiunii

⁴⁴ *Foaia diecezană*, nr. 12/1914, p. 5

⁴⁵ Владимир Димитријевић, *Назаренство: његова историја и суштина*, Српска манастирска штампарија, Нови Сад, 1894.

⁴⁶ *Biserica și școala*, nr. 8/1895, p. 62-63; *Foaia diecezană*, nr.9/1895, p. 5. Acest Ioan Balnojan nu trebuie confundat cu supralocotenentul cu același prenume și nume, tot din Satu Nou, care a fost delegatul B.O.R cu ocazia despărțirii bisericești în localitățile mixte din ținutul Panciovei (vezi: Măran M., Baba I., Mic V., *Românii din Panciova*, Zrenianin, 2014, p. 37-39)

⁴⁷ „Cu privire la nazarism” de Vladimir Dimitrijević, în: *Biserica și școala*, nr. 11/1895, p. 84-85

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ *Ibidem*

năzărinene. Traducerea textului, realizată de *Balageanu* (Ioan Balnojan), era plină de greșeli ortografice și de limbă, fără valoare literară, însă, după cum observă Dimitrijević, „țăranul simplu nu va privi la curățenia limbei, la corectitatea ortografiei, la ușurătatea versului și la nedefectuositatea rimei – nu, pentru că el pentru toate acestea nu are simț: el din toate acestea numai atâta va auzi și va înțelege, numai atâta va voi să audă și să înțeleagă, că păcatele se vor pedepsi numai la acela care nu este de o credință cu el; că el trebuie să laude pe Domnul, pentru că el este nazarinean, va ajunge desigur în paradis...”⁵⁰ Ca argument la observațiile privind limba și stilul versiunii în limba română a *Harfei*, în același număr al revistei *Biserica și școala* este publicat un fragment din traducerea lui Balnojan.

Încă un fragment din articolul lui Dimitrijević este interesant pentru noi, pentru că se referă la modul în care își desfășurau activitatea primii năzărineni din Satu Nou:

În convenirile lor nocturne în timpul iernii se adună ei [...] pentru a asculta bărbați luminați de Duhul Sfânt, ca pe maestrul lor Balmageanu. El le cetește producțiunile sale. Iar ei ascultă foarte atenți, tonurile fermecătoare ale lirei sale. Dacă se întâmplă însăca în decursul timpului acestuia să afle cineva vreun vers mai ușor sau vreo rimă mai bună, atunci bravul măiestru trebuie să se supună, și să primească îndată corecțiunea. Făcându-se în modul acesta traducerea câtorva cântări, s-a decopiat aceasta în mai multe exemplare și astfel circulau între credincioși din mână în mână, de la o comună la alta”⁵¹.

După cum sunt informați cititorii români într-un alt articol semnat de Vladimir Dimitrijević, în anul 1894 apare încă o culegere de cântări năzărinene, publicate la aceeași editură din Elveția și traduse în limba română, se pare, de același Ioan Balnojan din Satu Nou, ceea ce se poate deduce din „aceeași limbă curioasă și aceeași ortografie neconsequentă”⁵². Acest volum este intitulat *Noaue adaugere lingă Harfa Sionului. O adunare de cîntări și laude lui Dumnezeu . Zürich, tipărit la Zürcher & Furrer, 1894* și cuprinde 54 de cântări, pe 88 de pagini, fiind tipărit în 2000 de exemplare.

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ *Ibidem*

⁵² Wladimir Dimitrievici, „O nouă armă în mâna Nazarenilor români”, în *Biserica și școala*, nr. 34/1895, p. 276-277

În presă mai apar și alte articole despre năzărineni, semnate de același Vladimir Dimitrijević, în care este prezentat istoricul mișcării⁵³. În sfârșit, câțiva ani mai târziu (1903-1905) a fost publicată în *Foaia diecezană* din Caransebeș, sub formă de foileton, și traducerea cărții semnate de acest autor sârb⁵⁴, realizată de Iosif Bălan.

Contribuțiile lui Dimitrijević în ceea ce privește prezentarea cauzelor răspândirii confesiunii năzărinene printre români și sârbi au fost apreciate și de Mihai Juică, administratorul protopresbiteral al Vârșetului și paroh la Srediștea Mică, care într-un articol publicat în *Foaia diecezană* constată: „Nu putem fi din destul recunoscători D-lui Dimitrieviciu, pentru că prin învățatele sale cercetări a pus pe tapet chestia aceasta de actualitate”⁵⁵, încercând să desprindă cauzele principale ale răspândirii acestei mișcări printre românii bănățeni. Printre acestea, este amintită și „pășirea respingătoare a unor preoți cu poporul, provină aceasta pășire din aspirațiuni la o prea mare autoritate, carea cu timpul devine incomodă bărbaților de caracter pregrant independent din comună, ori apoi din afacerile materiale dintre preot și poporeniile sei, pre cari cam de regulă le folosesc străinii în detrimentul unității noastre”⁵⁶. Credem că situația tensionată din Satu Nou din anii optzeci ai secolului al XIX-lea, creată de comportamentul capelanului Trifon Militariu și de conflictul său cu consătenii este un exemplu clar în recunoașterea celor afirmate de Juică în articolul amintit. În acești ani, confesiunea năzărineană deja era răspândită și prin localitățile românești din ținutul Vârșetului⁵⁷. Ea apare și în localitățile Banatului central, din împrejurimile Becicherecului Mare: „De multe ori se poate auzi prin sat, că au venit năzărinenii cu 3-4 trăsuri, și au ținut adunare ici ori colo și mulți dintre cei cari s-au adunat să-i asculte, lasându-se seduși, nolens volens, se dau după ei, — apoi preot să fie care să-i poată și să știe să-i aducă la calea adevărată, după ce odată s-au încâpăținat”⁵⁸.

Un alt autor care a încercat să-și dea contribuția la păstarea credinței ortodoxe printre românii bănățeni și la combaterea confesiunii năzărinene în anii de expansiune a acestei mișcări, a fost parohul Aron Bartolomei din Doloave de lângă Panciova, fost administrator protopresbiteral al

⁵³ Vladimir Dimitrijevic, „O scurtă privire asupra istoriei și ființei Nazarenismului”, în: *Biserica și școala*, nr. 18/1895, p. 141-143

⁵⁴ Primul fragment a apărut în *Foaia diecezană*, nr. 48/1903, p. 2-4

⁵⁵ Mihai Juică, „Nazarenismul”, în: *Foaia diecezană*, nr. 23/1895, p. 4

⁵⁶ *Ibidem*, p. 5

⁵⁷ „Între Nazareni”, în: *Foaia diecezană*, nr. 8/1903, p. 6

⁵⁸ *Biserica și școala*, nr. 12/1903, p. 92-93

Panciovei⁵⁹. Acesta a publicat cartea intitulată *Dispute cu nazarenii* în două volume, în editura Tipografiei și Librăriei Diecezene din Caransebeș (1903), primul volum pe 60, iar al doilea pe 67 de pagini. Lucrarea apare și ca foileton în *Foaia diecezană*, în mai multe numere din anii 1902 și 1903. Apreciat ca o armă eficientă în lupta împotriva mișcării năzărinene, volumul lui Aron Bartolomei, pe care era recomandat să-l poseze în biblioteca sa fiecare preot ortodox⁶⁰, se putea comanda la Tipografia Diecezană din Caransebeș pe prețul de doar 10 cruceri, „încât comunele bisericesti ar cumpăra mai multe exemplare spre împărțire între credincioși – chiar mai ieftin”⁶¹.

Concluzii

Anii sfârșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea erau, prin urmare, perioada în care Biserica Ortodoxă Română a încercat să ia măsuri de combatere a confesiunii năzărinene, care și-a continuat expansiunea printre românii din Banat, de unde a început să se răspândească și prin alte ținuturi locuite de românii ortodocși. Perioada interbelică reprezintă, în ceea ce-i privește pe credincioșii năzărineni, ultima epocă de extindere a mișcării. În ciuda prigonirilor la care au fost expuși de către autoritățile Regatului iugoslav, dar și a străduințelor Bisericii Ortodoxe Române de a combate „sectarismul” în rândurile credincioșilor săi, confesiunile neo-protestante cunosc noi succese în acești ani. Banatul iugoslav rămâne și în acești ani, dar în special în anii postbelici, ai „construirii socialismului” în Iugoslavia, un spațiu în care acestea își pot desfășura activitatea mai ușor decât în România, în care au fost interzise de regimul comunist. Spațiul bănățean, din partea iugoslavă (sârbească) a acestei provincii istorice, a rămas deci de la apariția mișcării năzărinene printre români, în secolul al XIX-lea, și până în zilele noastre, un focar important al formării și activității mișcărilor neo-protestante pentru întregul areal etnic românesc.

Bibliografie

Ilie Baba, *Corul Bisericii Ortodoxe Române din Satu Nou 1870-2010*, Satu Nou, 2010

⁵⁹ Mircea Măran, „Protopopii Panciovei, personalități distinse în istoria bisericii și a neamului”, în: *Taină și mărturisire*, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2014, p. 417

⁶⁰ *Biserica și școala*, nr. 12/1903, p. 92-93, articol intitulat „Dispute cu nazarenii”, semnat de George Lupșa, preot în Toracul Mic

⁶¹ *Foaia diecezană*, nr. 4/1903, p. 7

- Ilie Baba, Valentin Mic, Pagini de cultură și spiritualitate (ale românilor din Satu Nou), Satu Nou, 2002
- Владимир Димитријевић, *Назаренство: његова историја и суштина*, (*Nazarenismul: istoria și esența sa*), Српска манастирска штампарија, Нови Сад, 1894
- Ђурић-Миловановић А., Маран М., Сикимић В., *Rumunske verke zajednice u Banatu: prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine (Comunitățile confesionale românești din Banat: contribuție la cercetarea multikonfesionalismului în Voivodina)*, Vršac, 2011
- Александра Ђурић-Миловановић, *Двоструке мањине у Србији. О посебностима у религији и етницитету Румуна у Војводини (Minorități duble în Serbia. Despre particularitățile în religia și etnicitatea românilor din Voivodina)*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015.
- Мирcea Măran, *Biserica din Vladimirovaț*, Editura Episcopiei, Caransebeș - Editura Fundației, Novi Sad, 2000
- Мирcea Măran, „Протопопи Панциовеи, личности дистинсе њн историа бисериији ши а неамулуй”, њн: *Taină și mărturisire*, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2014
- Глигор Попи, *Românii din Banatul sârbesc*, Panciova-București, 1993
- Satu Nou-Banatsko Novo Selo 1765-1977. Monografie*, Satu Nou, 1979